

Ние си спомняме оная пещь отъ главни — идеи, каквато представляваше тѣхната литература, — вестниците, списанията и брошуритѣ имъ. Тѣ не оставяха неотбелязани нито една красива проява отъ борбитѣ на роба, нито едно престѣпление на властѣта въ турско, нито една ненадеждна реформа на Европа. Всичко се или хвалѣше усърдно, убедително, сърдечно, — или се клемѣмѣше съ стихийния гнѣвъ на старитѣ пророци. Никой не можеше да отдѣли фактитѣ отъ коментаритѣ — кое е действителността и кое е сказание. А това увеличише и влияеше.

Всѣко изстѣпление на турската власт даваше поводъ на шумни митинги, за речи отъ огънь и заклинания. Рѣзки, нервни — изобщо идейно правдиви — съ неотразимата сила да се мре за свободата. Държаха се обикновено отъ честни, въодушевени хора, съ непобедима вѣра въ успѣха.

Романтичниятъ подвигъ на четника, примѣсенъ съ безгрижния животъ на бохема, магнетизирваше младитѣ поколения.

На това помагаха волнитѣ или неволни фантазии, които окичваха и безъ това красивитѣ картини отъ Македония. Всичко казано отъ тѣхъ пущаше бърже корень въ главитѣ, защото отдавна се носѣше въ страната като неписана легенда.

Ние помнимъ сѣщо по-вечето демонстрации, — гѣсти маси, които заливаха голѣмитѣ площади, затъмнени отъ безбройнитѣ знамена въ черно. Тѣ не мѣняваха никога своя скръбенъ характеръ, оставаха си всѣкога викъ на тежката робия и въ моменти на турскитѣ истѣпления, на потисната вѣра, и въ дни за рѣдка, свѣтла радостъ, когато се посрѣщаха нѣкои войводи, размахвали дълго време сабитѣ си по Пирина.

Тия живи картини, които не бѣха рѣдки, не изгубиха никога своята оригиналностъ. Бухлатата глава на легендарния четникъ отъ Странджа, двойнитѣ патрондаши презъ кръста ала Гарибалди — наелектризирираха не само хилядитѣ демонстранти, но — предизвикваха нервни трѣпки по цѣла България. Единъ пѣтъ ли даваха поводъ за силни протести предъ Европа, веднѣжъ ли ставаха причини за бурни разисквания въ парламента — кждето, предъ върховния форумъ на народната съвестъ, се теглѣше подъ отговорностъ политиката на султана и на балканскитѣ държави, политиката и на България?

Въ такова време всички слоеве на македонската емиграция, отъ подвижния продавачъ до журналиста, отъ дългокосия четникъ до македонца министръ, бѣха на своя постъ. Паяжината отъ братства съ подвижнитѣ си пипала и съ своитѣ учреждения бдѣха сѣщо бодри по своитѣ мѣста. Предстоеше да се внуши абсолютно на всички въ страната, на всички органи въ държавата, включая и на коронования глава, че за България нѣма спокойствие, докато не се разреши македонската задача, докато не се подпали Балкана. Ние не можемъ да си представимъ по свършенна организация за създаването на обществено мнение, на което *volens nolens* ще дадете видъ на общонародно желание. Рѣдко едно енергично и подвижно меншество можеше така да внуши убеждението, че исканията му въ даденъ моментъ сѣ искани на цѣлия народъ.

И винаги, когато властѣта жѣлаеше да се освободи отъ това настояничество — което тя считаше вредно и да съгласува своята политика съ по общитѣ, широки интереси на страната, настѣпваше голѣма борба.

Десетъ години следъ управлението на Стамболова, въ България се ширѣше една силна мрежа отъ македонски групи, много по-мощни, отъ колкото бѣха групитѣ въ самата Македония. По начина, съ който можеха да си служатъ само едни крайни патриоти, тѣ мобилизираха хора и срѣдства, навлизаха въ Турция, бунтуваха християнското население, спорѣха, воюваха помежду си, готови да дадатъ за убежденията си два пѣти своитѣ собствени глави.